

ПАХОЛОК З. О.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ВИДИ ТВОРЧОГО НАСЛІДУВАННЯ У ПОСТМОДЕРНІЗМІ

У статті йдеться про наслідування, яке розглядається як один з проявів застосування категорії повторюваності творчої особистості і є використанням досвіду попередників з метою перевершити зразок, створивши власний твір високої художньої якості. Аналізуються терміни і поняття постмодернізму, які свідчать про наявність наслідування у мистецтві художнього слова.

Ключові слова: повторюваність, імітація, рітейк, рیمейк серія, спіраль, сага, сиквел, ремікс, кавер-версія, постмодернізм.

В статье идет речь о подражании, которое рассматривается как одно из проявлений употребления категории повторяемости творческой личностью и является использованием опыта предшественников с целью превзойти образец, создав собственное произведение высокого художественного качества. Анализируются термины и понятия постмодернизма, которые свидетельствуют о применении подражания в искусстве художественного слова.

Ключевые слова: повторяемость, имитация, ритейк, римейк серия, спираль, сага, сиквел, ремикс, кавер-версия, постмодернизм.

The article deals with imitation, which is regarded as the expression of repetition category application by creative person and is the experience of predecessors use aimed to outperform the pattern, creating an own work of high artistic quality. The terms and concepts of postmodernism, which indicate the presence of imitation in artistic expression, are analyzed

Keywords: frequency, imitation, retake, remake series, spiral, saga, sequel, remix, cover version, postmodernism.

Дерево пізнання має величезну крону, а допитливість рухає бажанням показати і пояснити собі та навколишнім те, що не завжди сприймається та усвідомлюється. До таких явищ належить феномен повторюваності – мегаконцепт, який є відображенням єдності світобудови. Однак цілісного уявлення про зміст і тим більше про внутрішню диференціацію значення повторюваності, про засоби його вираження поки що не створено.

Категорія повторюваності – поняття і форма сприйняття дійсності. Феномен повторюваності в лінгвістиці досліджувався у різних аспектах: Однак, незважаючи на значну кількість мовознавчих праць, проблему й досі досконало не вивчено і не сформовано, тому що кожен дослідник по-своєму розуміє і називає явище – відповідно до мети та завдань роботи. Існуючі тлумачення різних видів повторень сконцентровано в площині суто мовознавчої специфіки, без урахування глибинних зв'язків цього явища з фізичними і психологічними феноменами, що спричиняє штучну обмеженість та збіднює

загальнофілософську цінність і конструктивність досліджень.

Метою цієї розвідки є аналіз одного із проявів категорії повторюваності, наслідування, сфера дії якого досить широка. Вона пронизує сфери духовного життя і знаходить вияв у художній діяльності, зокрема у мистецтві слова. Прийнято розрізняти такі ступені творчого осмислення й перетворення першоджерела: “1) учнівське наслідування – етап, який проходять чи не всі письменники-початківці, аж до геніїв включно; 2) наслідування-мода; 3) наслідування-засвоєння; 4) наслідування – створення за чужою моделлю оригінальних мистецьких цінностей” [6: 358].

Якщо з першими трьома етапами ми повсякчас зустрічаємося у побуті, то четвертий – належить до мистецької сфери, де посідає значне місце. Коко Шанель не без іронії висловила про свого колегу по цеху: “У Сен-Лорана дивовижний смак. Що більше він наслідує мене, то кращий смак він виявляє” [7: 267].

Під творчим наслідуванням розуміють використання автором творів попередників для вираження власних думок, емоцій, настроїв, почуттів. При наслідуванні ступінь використання твору іншого письменника є більш високим, ніж при запозиченні. І це виправдано, оскільки наслідування має набагато вищий рівень новаторства та розвитку певної літературної традиції.

Термін “наслідування” є перекладом латинського слова “імітація” (лат. *imitation*, від *imitator* – ‘наслідую’). У цьому зв’язку варто пригадати роман, написаний у 1985 р. С. М. Єсінім “Імітатор. Записки честолюбної людини” [9: 5–126], де, «будуючи оповідь від імені самозакоханого героя, автор викриває мотиви, внутрішній механізм його дій, демонструє методи моделювання героєм себе і своєї поведінки. Семираєв добре знає ціну собі та своєму паразитуючому за рахунок інших “таланту”» [1: 199].

У Є. А. Кононенко ця тема знайшла продовження у романі 2001 р. “Імітація” [10], стосовно якого літературний критик М. В. Стріха зауважив: “У ньому за карколомними поворотами долі головних та епізодичних героїв подано безжальну й точну картину нашої доби, яку, цілком імовірно, назвуть колись добою ІМІТАЦІЇ – імітації державотворення, імітації мистецької й творчої, імітації інтелектуальних дискусій, імітації доброчинності, імітації розбудови громадянського суспільства” [2: 6].

У сучасних видах мистецтва, таких як література, музика, кіно, досить поширені терміни “рітейк”, “рімейк” “серія”, “спіраль”, “сага”, “сиквел”, “ремікс”, “кавер-версія”, а ми, на переконання Умберто Еко, «є свідками дискусій із приводу однієї нової теорії мистецтва, який називають “естетикою постмодернізму” і яка переглядає під специфічним кутом зору самі поняття повторення і відтворення (в Італії ця дискусія недавно розквітла під гаслом “нової естетики серійності”)» [8: 324].

Основи цього підходу були викладені у книзі Жюльєн Дельоза “Відмінність і повторення” (1968), автор якої дослідив філософські проблеми на фоні сучасного мистецтва й описав стан європейської культури, яка переживає кризу традиційних уявлень про світ і людину в ньому. Дельоз є автором багатьох крилатих фраз, наведемо одну з них: “Голова – орган обмінів, а серце – закоханий орган повторення” [3: 14]. Концептуальні поняття французького філософа, винесені у назву книжки, стали засадничими для естетики постмодернізму і знайшли своїх прибічників, яскравим представником яких є Умберто Еко.

Еко, так само як і Дельоз, звертається до поняття тотожності, яке кладе в основу розрізнення понять “інновація” та “повторення”. На його думку, одна річ тотожна іншій, якщо вона має ті самі властивості, що й перша. Наприклад, дві копії одного фільму, два примірники книжки – це копії одного зразка. Постає питання про повторюваність і серійність [4: 14].

Перший тип повторення, за Еко, – це рітейк (англ. *retake* – ‘знову брати’) або “повторна зйомка” – повторення твору, що мав успіх, зі змінами. У цьому випадку ще раз звертаються до персонажів, які мали успіх в іншому оповіданні, та розповідається те, що з ними відбулося після їх першої пригоди. Приклад рітейка – “Двадцять років потому” Александра Дюма [11], більш свіжі приклади версії “далі буде” – “Зоряні війни”, “Супермен”. Рітейк залежить від комерційного рішення. Не існує ніякого правила, щоб дізнатися, чи повинна друга серія відтворювати першу як фривольна “варіація на тему”, чи ж створити абсолютно нову історію, але з тими ж героями [4: 15].

Рімейк, ремейк (англ. *remake* – ‘перероблювати, робити знову’) – в сучасному кінематографі та музиці – новіша версія або інтерпретація раніше виданого твору. Рімейк полягає у тому, щоб розповісти заново

історію, яка мала успіх. Історія мистецтва і літератури рясніє псевдорімейками. Усі твори Шекспіра – рімейк попередніх історій [4: 15]. Авторські казки, створені на базі широко відомих народних або літературних казок, є рімейками. Наприклад, у російського письменника С. Я. Маршака “Новая сказочка про дедку и репку” [12: 326–327] – рімейк російської народної казки “Репка” [13: 107–108]; а в українського гумориста Є. М. Дударя “Червона шапочка” [14: 98–100] – рімейк казки з такою ж назвою Шарля Перро [15: 29–31].

Кінокласикою вважається американська романтична комедія “Римські канікули” (1953) про історію кохання юної принцеси, яку зіграла Одрі Хепберн, і американського репортера (у цій ролі виступив Грегорі Пек). Спершу в Італії 1981 р. з’явився рімейк “Шалено закоханий” з Адріано Челентано й Орнеллою Муті в головних ролях, а потім у Росії 2008 р. – “Все можуть королі” з Оленою Поляковою і Гошею Куценком.

Лауреатом премії “Оскар” Американської академії кіномистецтв 2007 р. за кращий фільм, адаптований сценарій і монтаж визнано картину 2006 р. Мартіна Скорсезе “Відступники” (“The Departed”) – рімейк популярного гонконгського кримінального трилера “Подвійна рокіровка” (2002).

Кінофільм російського режисера М. С. Михалкова “12” (2007) є рімейком фільму американського режисера Сідні Люмета “12 розгніваних чоловіків” (1957). Російська кінокомедія “Джентльмени, удачі!” 2012 р. – рімейк фільму “Джентельмени удачі” 1972 р.

Рімейком навряд чи може називатися те, що не має з оригіналом загального сюжету, а лише деякі елементи. Це називається швидше “твором за мотивами”: у М. Я. Зарудного героїчна драма на три дії за мотивами творів Т. Г. Шевченка “Марина” [16: 5–64]. Такі приклади наведемо з кінематографу. Стрічку 1968 р. “Камінний хрест” (реж. Л. М. Осика) створено за мотивами новел В. С. Стефаника “Камінний хрест” та “Злодій” [17: 76–85; 165–172], а фільм 2002 р. “Чорна рада” (реж. М. В. Засєєв-Руденко) – за мотивами роману П. О. Куліша “Чорна рада” [18: 6–153].

Прикладом рімейку в образотворчому мистецтві є картини М. М. Білоуса, який по-новому прочитав українську художню спадщину і представив артпроект “Цитати” у Національному художньому музеї (2012). Усвідомлюючи, що все, що ми говоримо, було сказано до нас,

М. М. Білоус представив свої рефлексії на твори відомих українських класиків, які є в постійній експозиції музею: Ф. Г. Кричевського, О. О. Мурашка, А. Г. Петрицького, М. К. Пимоненка та ін. Він поєднав оптичне, притаманне авангардистам, та структурне, використовуване, зокрема, поп-митцями, бачення в живописі. Художник запропонував візуальне вирішення класичних картин, використавши так званий хибний тон, суміш трьох основних кольорів: жовтого, синього та червоного. У фокусі художника опинилася людина, її життя, зображені за посередництвом пейзажу і анімалістичного жанру. В результаті глядач отримав квінтесенцію відомого полотна і таким чином зміг освіжити своє сприйняття вже призабутого твору. Наприклад, картини “Воли” і “Літо” – це інтерпретація картин “Воли на оранці” С. І. Світославського (1891) і “Пам’яті Олексія Венеціанова” Г. В. Бородай (1979–1980).

Поняття “серія” (франц. *série*, від лат. *series* – ‘ряд’) поширюється на певну ситуацію й обмежену кількість постійних персонажів, навкруги яких обертаються другорядні персонажі, що варіюються. Останні мають створювати враження, що нова історія відрізняється від попередньої, насправді інтрига не міняється. Серія втішає нас, споживачів, бо вона відповідає нашій інтенції на розгадування того, що відбудеться. Глядач тішить себе думкою, що був достатньо кмітливим, аби вгадати, чим же все закінчиться, і не дати авторові збити себе з пантелику [4: 15–16].

На думку Умберто Еко, «поняття “серійність” і “повторення” мають досить широкий спектр значень. Головне у даному контексті встановити, що означає “багато разів”, “один і той же” або “однорідні предмети”. Перший смисл слова “повторити” – зробити копію деякого абстрактного зразка. У цьому сенсі одна річ тотожна іншій, якщо вона має ті ж властивості, що і перша» [8: 324].

Наприкінці ХХ ст. у російській радянській літературі вийшла серія із семи книжок “Категорія життя”, яка мала на меті ознайомити читачів з творами, надрукованими в періодиці про тогочасну молодь. Назва цієї серії походить від одноіменного філософського поняття, введенного у науковий обіг німецьким вченим Вільгельмом Дільтеєм на початку минулого століття [5]. Серед авторів видання були росіяни Ю. М. Поляков [19: 14–124], О. А. Проханов [19: 149–178], В. П. Астаф’єв [20: 18–56], І. С. Шмельов [20: 381–477] та ін.

Літератури інших народів репрезентували грузин Тенгіз Чалаурі [21: 164–186], туркмен Атагельди Караєв [21: 289–305], литовець Лаймонас Ініс [22: 289–295], естонець Хілле Карм [22: 395–404], таджик Сайф Рахімов [23: 61–102], узбек Шукур Халмірзаєв [23: 284–292], білорус Віктор Карамазов [23: 367–380], українці В. О. Шевчук [21: 363–372], Є. П. Гуцало [23: 275–283] та А. М. Тютюнник [24: 297–310]. Таке широке представництво дозволило подати панорамну картину внутрішнього світу молодої людини, яка має духовні цінності, усвідомлює відповідальність за те, що відбувається у суспільстві, що знаходиться на етапі кардинальних змін.

Сучасна українська письменниця Люко Дашвар (справжнє ім'я – Ірина Іванівна Чернова) є автором роману “РАЙ.центр” [25]. Життя героїв цього твору прослідковується у трилогії “Биті є” – серії, що складається з романів, названих їхніми іменами: “Биті є. Макар” [26], “Биті є. Макс” [27], “Биті є. Гоцик” [28].

Серійність притаманна образотворчому мистецтву, зокрема техніці шовкографії (повторення одного і того ж зображення), яку називають серіграфією. Шовкографія отримала назву від патента процесу трафаретного друку в 1907 р.: англ. silk screen printing – ‘друк шовковим ситом’. Вважається, що цей спосіб друкування виник у глибокій давнині, однак сучасного вигляду трафаретний друк набув у середині ХХ ст., коли його застосовували переважно з промисловою і комерційною метою. У 1962 р. Енді Ворхол (англ. Andy Warhol, справжнє ім'я Андрій Вархола) – американський художник, режисер, дизайнер, один із засновників поп-арту, українець за походженням – уперше використав техніку шовкографії, яка стала незмінною складовою його стилю. Ворхол створив картини із зображенням знакових символів тогочасного американського життя: банки із супом Campbell's і “Кока-коли”, портрети Елвіса Преслі та Мерилін Монро.

У ХХ ст. шовкотрафаретний друк отримав значне розповсюдження і використання не тільки як спосіб виготовлення копій в ужитковому мистецтві, промислового дизайні, при створенні факсимільних репродукцій, але й у сфері поліграфії як один із самодостатніх видів авторської друкованої графіки – естампі.

Метод тиражування зображення у наш час використовується досить широко, оскільки технологія шовкографії дозволяє друкувати як на плоских, так і на циліндричних поверхнях виробів з паперу,

текстилю, скла, кераміки і синтетичних матеріалів. Трафаретний друк застосовується не тільки в поліграфії, але й у текстильній, електронній, автомобільній, керамічній та інших галузях промисловості.

Різновид серії – спіраль (франц. spirale, від грец. σπείρα – ‘звив, вигин’), у якій явно нічого не відбувається, і кожний персонаж наполегливо продовжує грати свою роль, при цьому його характер стає все більш глибоким і різноманітним [Есо 1994: 16].

Сага (давньосканд. saga – ‘сказання’) відрізняється від серії тим, що вона простежує еволюцію однієї сім’ї в певний проміжок часу. Сага може розвивати одну-єдину лінію (в об’єктиві опиняється один персонаж – від народження до самої смерті, потім наступає черга його сина, внука і т. д.) або набувати форму дерева, де є патріарх, а різні відгалуження-розповіді пов’язані вже не тільки з прямими нащадками, але і з побічними, так само як і з їхніми сім’ями [Есо 1994: 16].

Прикладом може бути “Сага про Форсайтів” (“The Forsyte Saga”) Нобелівського лауреата 1932 р. англійського письменника Джона Голсуорсі. [29]. Це тип роману-епопеї, що називається “роман – сімейна хроніка”. Принципове завдання автора полягало в тому, щоб не тільки описати життєві перипетії одного або кількох людей, якщо мова йде про сім’ю, але й розказати про історичні долі, про розвиток історії, про процеси в суспільному житті країни. Інший Нобелівський лауреат 1961 р. – югославський письменник Іво Андрич – є автором балканської саги “Міст на Дрині”, написаної у 1945 р. [30]. Дія цього роману розпочинається з 1516 р., а закінчується у 1914 р.

Сиквел (англ. sequel – ‘продовження’) – твір мистецтва (роман, кінофільм), який є прямим продовженням якого-небудь більш раннього відомого твору з використанням героїв, повторенням манери. Найчастіше сиквел описує події, які безпосередньо відбуваються за подіями попереднього твору. У подібних випадках або використовують другорядні попередні сюжетні лінії, або додають нові конфлікти, які спричиняють нові події. Наприклад, роман Александра Дюма “Двадцять років потому” (1845) [11] є продовженням роману “Три мушкетери” [31], книжка Льюїса Керрола “Аліса в Задзеркаллі” [32] є сиквелом “Аліси в Країні Див” [33].

Французький композитор Жуль Массне за мотивами роману “Історія кавалера де Грійо і Манон Леско” (1731), написаного його співвітчизником Антуаном Прево, створив 1884 р. ліричну оперу в

п'яти актах “Манон”. Через десять років за його авторства з’явився сиквел – продовження музичного твору “Портрет Манон”.

Нерідко сиквели мають однакову з основним твором назву, відрізняючись лише номером. Наприклад, “Шрек” (2001) – американський повнометражний анімаційний фільм режисерів Ендрю Адамсона і Вікі Дженсон за мотивами дитячої книжки Вільяма Стейга “Шрек!” – має сиквели “Шрек 2” (2004), “Шрек 3”.(2007). Популярна романтична комедія спільного російсько-українсько-американського виробництва “Кохання у великому місті” (2009) має сиквели “Кохання у великому місті 2” (2011), “Кохання у великому місті 3” (2013).

Кінокартина “Іронія долі. Продовження” (2007) режисера Тимура Бекмамбетова – сиквел фільму Ельдара Рязанова “Іронія долі, або З легким паром!” (1975). За своїм сюжетом новий фільм є одночасно і сиквел, і римейк, оскільки в ньому діти персонажів попередньої стрічки (тобто продовження оригінальної історії) переживають ті ж самі ситуації, що і їх батьки (тобто старий сюжет адаптовано до нових умов).

Межа між типами продовжень може мати умовний характер. Так, наприклад, різниця між серіалом і продовженням (сиквелом) достатньо умовна. Варто пригадати серію мультиплікаційних фільмів сценариста і режисера В. А. Дахна “Козаки” (1967–1995). Головними героями цієї серії є три козаки: Довгань, Коротун і Силач, які потрапляють у карколомні пригоди, зустрічаючись із людьми різних країн і епох, навіть з богами та інопланетянами.

Ми навели приклади сиквелів у кінематографі, однак вони непоодинокі у літературі. Наприклад, румунський поет Міхай Емінеску написав п'ять послань, які відповідно називаються і нумеруються “Scrisoarea I”, “Scrisoarea II”, “Scrisoarea III”, “Scrisoarea IV”, “Scrisoarea V” [34: 100–121]. А в поезії Бели Ахмадуліної знаходимо вірші, написані у 1983 р., “Скончание черемухи – 1” та “Скончание черемухи – 2” [35: 344; 345–346]. Видатний чеський письменник Ярослав Гашек написав сатиричний роман “Пригоди бравого вояка Швейка” (*Osudy dobrého vojáka Švejka za světové války*) (1921–1923) [36], а його співвітчизник Карел Ванек – продовження цього твору “Пригоди бравого вояка Швейка в російському полоні” (*Osudy dobrého vojáka Švejka v ruském zajetí*) (1923) [37].

Ремікс (англ. remix – ‘знову, ще раз змішувати’) – версія музичного твору, записана пізніше оригінальної версії в сучасному

аранжуванні, скомпонована шляхом перемішування декількох частин вихідної композиції, накладення на неї різних звуків, спецефектів, зміни темпу, тональності тощо. Реміксом називають будь-який варіант композиції або твору. Перші пісенні ремікси були виготовлені на Ямайці наприкінці 1960-х рр., у той час як танцювальні ремікси беруть початок з середини 1970-х рр., коли з'явилася потреба у більш ритмічних і довгих версіях відомих пісень для дискотек.

Тісно пов'язана з реміксом кавер-версія (англ. cover – ‘обгортка, обкладинка’ і version – ‘варіант тексту (переклад або оригінал)’) – авторська музична композиція (часто відома) у виконанні іншого музиканта чи колективу. Виконання кавер-версії може повністю імітувати оригінал або радикально відрізнитися від нього. Наприклад, українську популярну пісню “Якщо любиш, кохай” (сл. М. М. Ткача, муз. Л. Т. Дутковського) першим виконав Олександр Серов (1983). Пізніше її співали Ауріка і Лідія Ротару з ВІА “Черемош”, ВІА “Світязь”, Любов та Віктор Анісімови, Іво Бобул, Віктор Павлік, Анжеліка Рудницька та багато інших артистів.

Отже, наслідування творче є повторенням досвіду попередників з метою перевершити зразок, створивши власний твір високої художньої якості. Розглянуті терміни і поняття, які за ними стоять, мають широке розповсюдження у постмодернізмі та свідчать про активне використання наслідування у різних видах мистецтва і, зокрема, у мистецтві слова – художній літературі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шевченко Л. И. Динамика моделей художественного видения-отражения действительности в русской и русскоязычной прозе о современности рубежа XX–XXI веков. Кн. 1. : монография / Л. И. Шевченко. – К. : Сім кольорів, 2009. – 608 с. 2. Стріха М. В. Дзеркало доби імітацій / Максим Стріха // Книжник-review. – 2001. – № 21 (30). – С. 6.
3. Делез Ж. Различие и повторение / Жиль Делез ; пер. с фр.: Н. Б. Маньковской, Э. П. Юровской. – СПб. : Петрополис, 1998. – 384 с.
4. Eco U. Innovation et répétition: entre esthétique moderne et post-moderne / U. Eco // Réseaux. – 1994. – Vol. 12, № 68. – P. 9–26.
5. Дильтей В. Категории жизни / В. Дильтей // Вопр. философии. – 1995. – № 10. – С. 129–143.

ДОВІДНИКИ

6. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / Буковин. центр гуманит. дослідж. ; [за ред. А. Волкова (голова) та ін.]. – Чернівці : Золоті литаври, 2001. – 636 с.
7. Капелюшний А. О. Енциклопедія афоризмів і крилатих фраз “Журналістика – це спосіб життя” : близько 4100 висловів 1270 авт. / А. О. Капелюшний. – Л. : ПАІС, 2004. – 576 с.
8. Постмодернізм : енциклопедія / отв. секретарь и ред. А. И. Мерцалова. – Минск : Интерпрессервис ; Кн. Дом, 2001. – 1040 с. – (Мир энциклопедий).

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

9. *Есин С. Н.* Имитатор / Сергей Есин // Есин С. Н. Типы : романы / Сергей Есин. – М., 1990. – С. 5–126.
10. *Кононенко Є. А.* Імітація : роман / Євгенія Кононенко. – Л. : Кальварія, 2001. – 186 с.
11. *Дюма А.* Двадцять лет спустя : роман : [пер. с фр.] / Александр Дюма ; [коммент. С. Шкунаева]. – М. : Правда, 1990. – 768 с. : ил.
12. *Маршак С. Я.* Сочинения. В 4 т. Т. 2 / С. Маршак. – М. : Гослитиздат, 1958. – 574 с.
13. Народные русские сказки А. Н. Афанасьева. В 3 т. Т. 1 / изд. подгот.: Л. Г. Бараг, Н. В. Новиков. – М. : Наука, 1984. – 512 с. – (Литературные памятники).
14. *Дудар С. М.* Вибрані твори : гумор і сатира / Євген Дудар ; вступ. ст. В. Баранова ; післямова С. Гальченка ; уклад. Ю. Попсуєнко. – К. : Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2011. – 608 с. – (Бібліотека Української Літературної Енциклопедії: вершини письменства).
15. *Перро Ш.* Сказки матушки Гусыни, или Истории и сказки былых времен с поучениями / Шарль Перро ; [пер. с фр.: С. Боброва, А. Федорова и Л. Успенского ; под ред. А. Андрес ; послесл. Н. Андреева]. – М. : Правда, 1986. – 288 с. : ил.
16. *Зарудний М. Я.* Твори. В 4 т. Т. 3. П'єси / Микола Зарудний. – К. : Дніпро, 1982. – 415 с.
17. *Стефаник В. С.* Твори / Василь Стефаник. – К. : Дніпро, 1964. – 551 с.
18. *Куліш П. О.* Твори. В 2 т. Т. 2. Чорна рада : хроніка, 1663 р. ; Оповідання ; Драматичні твори ; Статті та рецензії / Пантелеймон Куліш. – К. : Дніпро, 1989. – 586 с.
19. Категория жизни : рассказы и повести сов. писателей о молодежи нашего времени / [сост. и предисл. Э. Сафонон]. – М. : Мол. гвардия, 1986. – 448 с. : ил.
20. Категория жизни. “Внутренний” человек : рассказы, повесть, публицистика / [сост. и предисл. В. Коробов]. – М. : Мол. гвардия, 1990. – 478, [2] с.
21. Категория жизни : рассказы и повести сов. писателей о молодежи нашего времени / [сост. и послесл. Э. Сафонон]. – М. : Мол. гвардия, 1984. – 382 с.
22. Категория жизни : рассказы и повести сов. писателей о молодежи нашего времени / [сост. А. Брагин ; предисл. Б. Леонов]. – М. : Мол. гвардия, 1985. – 432 с. : ил.
23. Категория жизни : рассказы и повести сов. писателей о молодежи нашего времени / [сост. и послесл. Эрнст Сафонон]. – М. : Мол. гвардия, 1988. – 397, [3] с. : ил.
24. Категория жизни. Мы и наше время : рассказы, повести, очерки / [сост. и послесл. Э. Сафонон]. – М. : Мол. гвардия, 1989. – 459, [5] с.
25. *Дашвар Л.* РАЙ.центр / Люко Дашвар ; худож. О. Маслов. – Х. : Кн. клуб “Клуб Сімейн. Дозвілля”, 2009. – 272 с. : ілюстр.
26. *Дашвар Л.* Биті є : [трилогія]. Кн. 1. Макар / Люко Дашвар. – Х. : Кн. клуб “Клуб Сімейн. Дозвілля”, 2011. – 288 с.
27. *Дашвар Л.* Биті є : [трилогія]. Кн. 2. Макс / Люко Дашвар. – Х. : Кн. клуб “Клуб Сімейн. Дозвілля”, 2012. – 288 с. : ілюстр.
28. *Дашвар Л.* Биті є : [трилогія]. Кн. 3. Гоцик / Люко Дашвар. – Х. : Кн. клуб “Клуб Сімейн. Дозвілля”, 2012а. – 272 с. : ілюстр.
29. *Голсуорсі Д.* Сага про Форсайтів : Власник ; В зашморгу ; Здаємо в оренду : романи / Джон Голсуорсі ; з англ. пер. О. І. Терех ; [передм. А. Іллічевського]. – К. : Дніпро, 1988. – 847 с.
30. *Андрич І.* Міст на Дрині : Вишеградська Зоніка / Іво Андрич ; з сербськохорв. пер. Семен Панько ; [передм. І. Ющука]. – [2-е вид. переробл.]. – К. : Дніпро, 1977. – 335 с.
31. *Дюма А.* Три мушкетери : роман / Александр Дюма ; пер. с фр. [та прим.] Романа Терещенка. – К. : Дніпро, 1992. – 622 с. – (Фантастика. Пригоди. Детектив).
32. *Керрол Л.* Аліса в Задзеркаллі / Льюїс Керрол ; пер. з англ. Валентин Корнієнко ; за ред. Івана Малковича – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2010. – 141, [1] с. : ілюстр. – (Книги, які здолали час).
33. *Керрол Л.* Аліса в Країні Див / Льюїс Керрол ; пер. з англ. Валентин Корнієнко ; за ред. Івана Малковича – К. : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2010. – 121, [1] с. : ілюстр. – (Книги, які здолали час).
34. *Eminescu M.* Poezii ; Proză Literară. V. 1 / M. Eminescu ; ediție de Petru Creția. – București : Cartea Românească, 1978. – 422 p. – (Mari scriitori români).
35. *Ахмадулина Б. А.* Избранное : стихи / Белла Ахмадулина. – М. : Сов. писатель, 1988. – 480 с.
36. *Гашек Я.* Пригоди бравого вояка Швейка : роман / Ярослав Гашек ; з чес. пер. С. В. Масляк ; [передм. Г. П. Кочура]. – К. : Дніпро, 1990. – 717 с. : ілюстр. – (Шкільна бібліотека).
37. *Ванек К.* Приключения бравого солдата Швейка в русском плену / Карел Ванек. – СПб. : Братство, 1993. – 224 с.